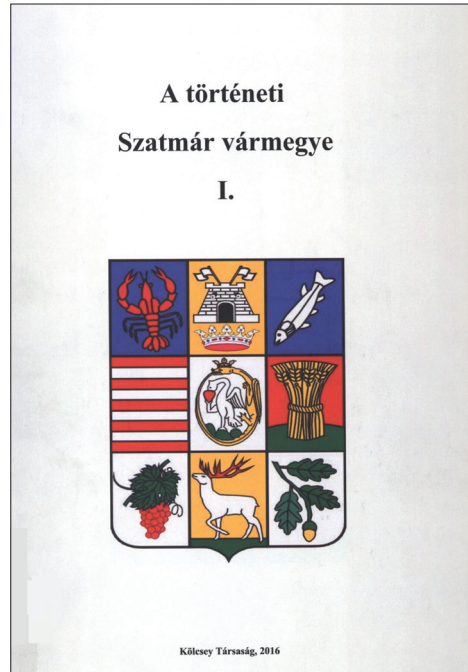

Egy nagyreményű monográfia-sorozat méltó nyitása

A történeti Szatmár vármegye I.

Több mint száz évvel a Borovszky-féle kötet megjelenése után, a Kölcsey Társaság jóvoltából átfogó monográfia jelent meg a történeti Szatmár vármegyéről. Az 1988-ban, Fehérgyarmat központtal létrehozott társaság a rendszerváltás után, az 1990-es években kezdte el a háromkötetesre tervezett monográfia előkészítését, ám a megjelentetést egymaga nem tudta vállalni. Egy ilyen nagyszabású munka kiadása nem is jöhetett volna létre külső segítség nélkül. A megjelenést támogatta az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Együttműködési Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Köztársaság Államelnöki Hivatala és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat. A könyvsorozat első darabja – mely mintegy ezer példányban jelent meg – Szatmár vármegye történetét dolgozza fel a honfoglalás idejétől egészen a mohácsi vészig. A sorozat elsőként vállalkozott arra, hogy egy, a trianoni döntés után részekre szakadt magyarországi megye teljes történetét a rendszerváltozások időszakáig tekintse végig.

A dr. Takács Péter szerkesztésében megjelent *A történeti Szatmár vármegye I.* című kötet igazi kurióznak számít a monográfiák történetében, hiszen eddig nem sok ehhez hasonló mű látott napvilágot az elmúlt száz esztendőben. Az első kötet, mely bemutatta a történeti Szatmár vármegyét, még 1908-ban jelent meg Borovszky Samu közreműködésével, a *Magyarország vármegyéi és vá-*

rosai monográfia-sorozat részeként. A Millennium évében induló sorozatban 1914-ig összesen 21 vármegye, továbbá három kisebb földrajzi egység története látott napvilágot összesen 26 kötetben; a munkát csak az első világháború kitörése tudta megszakítani. Az elindítója, szerkesztője nevével azonosított sorozat, „a Borovszky” jeles tudósokból álló szerkesztőbizottsága az adott megyét kiválóan ismerő helyi szerzőkre támaszkodva enciklopédikus teljességgel dolgozta fel Szatmár vármegye múltját és akkori jelenét: történelem, földrajz, képzőművészet, néprajz, hadtörténet, az akkori je-

len közgazdasági, közművelődési adatai mind megtalálhatóak benne. Történeti értékű fotói, gyönyörű illusztrációi, térképei, adatainak gazdagsága ma is igen keresetté teszik. Ezeken kívül a kötet a vármegye valamennyi településének történetébe is betekintést nyújtott.

Időrendben a második, Szatmár vármegyével foglalkozó kötet már a trianoni békediktátum után keletkezett, Dömjén Miklós szerkesztésében. Az 1932-ben kiadott monográfia címe is utalást tesz a magyar tragédiára: *Szatmár és Bereg vármegyéek fejlődés és kortörténete – Trianon után*. A szerző – aki ezen kívül megírta Somogy és Pest megye történetét is – már csak a csonka Magyarország területén maradt Szatmár vármegyét illetve járásokként annak településeit tudta ismertetni.

A harmadik monográfia már a második világháború előestéjén, 1939-ben látott napvilágot *Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyéek 1923–1938* címmel, a Magyar Városok és Vármegyéek Monográfiája sorozat részeként. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala jóvoltából közzé tett kötet – hasonlóan Dömjén munkájához – már csak a Trianon utáni állapotokat mutatta be, s ezt követően hosszú évtizedekig nem született Szatmár vármegyét ismertető könyv.

Mindezek tudatában megállapítható, hogy *A történeti Szatmár vármegye I.* című kötet a Borovszky-féle monográfia mintáját követi – tehát a teljes, történeti vármegyét igyekszik bemutatni – de mégis teljesen új szellemben készült. Ennek ékes példája a könyv bevezetőjének öt nyelven – magyar, angol, német, francia és román – történő közlése. Dr. Takács Péter kiválóan ragadta meg az általa szerkesztett monográfia lényegét: „...a történeti Szatmár vármegye már a múlté.

Besorolta a történelem az eltűnt régi vármegyék közé. Csak töredékei kandikálnak ki szervtelenül három ország pereméről. Lassan-lassan ezek is belesüllyednek az idő és felesé iszapjába. A megye történetéje pedig kevés híján leképezi az összezsugorodott Magyar Királyság történetét. Éppen olyan foltos, töredezett, hiányos és homályos, mint a magyarság múltja.” Valóban komoly kihívás rekonstruálni egy olyan vármegye történetét, mely közel egy évezreden át fennálló formáját már lassan száz esztendeje, hogy elveszítette. Erre a feladatra vállalkozott az első kötetben az a nyolc szakavatott szerző, akik nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy bemutassák a középkori Szatmár állapotát, természeti viszonyait, településeinek létrejöttét, az ott élő emberek munka- és életlehetőségét, s megélhetési forrásait. A többnyelvű bevezetőt három főfejezet követi, melyek közül az első Szatmár vármegye természetföldrajzát mutatja be nagy részletességgel. A megye földtani felépítését, ásványkincseit, bányászatát, éghajlatát, vízrajzát, növény- és állatvilágát, valamint tájait és tájbeosztását Horváth Gergely Károly és Konecsny Károly József táblázatok, grafikonok és képek segítségével gazdagon illusztrálva, olvasmányos formában ismertetik. A második főfejezetben a középkori Szatmár vármegyét ismerhetjük meg alaposan Jakab Attila és Németh Péter írásaiból, míg a korai világi és egyházi intézmények világába Gulyás László Szabolcs és Szőcs Péter Levente kalauzol el bennünket.

Ezt a részt követi a harmadik, egyben legnagyobb súllyal bíró fejezet, ahol dr. Takács Péter számba veszi a történeti Szatmár vármegye területén lévő valamennyi település történetét – minden, a törvényhozás útján 1910-ig Szatmár

vármegyéhez rendelt település keletkezését, statisztikailag is elemezhető két időpontbeli állapotát: a megye településeinek 1549-es portális adóját felmérő összeírást, ami többé-kevésbé egybeesett a reformáció itteni térhódításával. A kötet rögzíti a polgári szabad ingatlan tulajdon kialakulását előkészíteni is megcélzó, itt 1772–1775 között zajló úrbérrendezés eredményeit. Ezekhez az adatokhoz társították a hivatalos népességi statisztika nemzetiségi és vallási megoszlását tükröző adatokat 1920-ig. Ennek a fejezetnek a keretében Szatmár vármegye történetének felvezetéseként 10 járás 304 településének múltjába pillanthatunk be külön-külön. Többnyire a település nevének írásba rögzítésével indították el a szerzők a gondolatmenetüket és az 1920-as trianoni békéig kísérelték meg a településeken élők kenyérkereső foglalkozását és civilizációs körökhöz tartozását rögzíteni.

Dr. Takács Péter kiemelte, hogy a fejezetből Felsőbánya, Nagybánya és Szatmárnémeti vázlatos életrajza hiányzik, hiszen a kötet csak azokkal a településekkel foglalkozik, amelyek lakói pereinek fellebbviteli fóruma a vármegyei törvényhatóság volt. Az itt kövérített betűkkel kiemelt települések azonban önálló törvényhatóságok voltak, pereikben, fellebbviteli fórumuk a Tárnoki Szék volt, s

ha annak ítéletével elégedetlenek voltak, a személynökhöz – Felsőbánya és Nagybánya – vagy a Hétszemélyes Táblához – Szatmárnémeti szabad királyi város –, s onnan kegyelemért a királyhoz fordulhattak. Ezért a szerzők e három település történetével a készülő második kötetben kívánnak majd foglalkozni.

Egy-egy település, lakóközösség létfeltételét alapvetően meghatározta a természetföldrajzi környezet, a közösség civilizációs identitása és a lakónépesség száma. Ezért tájékozódás végett a kötethez egy CD-t is mellékeltek, mely a folyószabályozások előtt és közben készült két katonai térképfelvételt és a harmadik katonai felmérés térképét közli. Az egyes települések népességének etnikai és vallási jellemzőiről ugyancsak a CD-n szereplő statisztikai táblázatok informálják és igazítják el az olvasókat.

Leszögezhetjük, hogy a történeti Szatmárt ismertető kötet első része valóban nagyreményű vállalkozás, egy kiváló monográfia-sorozat méltó nyitása, mely minden szempont figyelembe vételével igyekszik bemutatni e nagy múltú, ám tragikus sorsú vármegye történiáját.

A történeti Szatmár vármegye I. Szerk. Takács Péter. Nyíregyháza, 2016. Kölcsey Társaság, 548 p.

HOLMÁR ZOLTÁN